

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНА СПРАВА

УДК 069:908 «1920/1930»

*Н.М. Дмитренко***НАРОДОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІСЦЕВИХ МУЗЕЇВ ПІВНІЧНО-
ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ
У 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.**

У статті висвітлені основні напрямки досліджень та здобутки місцевих музеїв регіону в галузі народознавства. Стисло схарактеризовано склад етнографічних збірок.

Ключові слова: місцеві музеї, етнографічний відділ, кустарні промисли, фольклор.

Музей як охоронець національної пам'яті є суттєвим чинником у реалізації завдань щодо вивчення проблем, пов'язаних із усвідомленням історико-культурної спадщини українського народу. Збереження кращих національних традицій робить із співвітчизників націю, що особливо важливо в умовах духовної кризи суспільства. Актуальність дослідження обумовлюється пошуком оптимальних шляхів духовного вдосконалення суспільства, зростаючим інтересом громадськості до історико-культурного надбання.

У перші пореволюційні роки склалися сприятливі умови для досліджень в галузі народознавства. До складу створеної в червні 1921 р. Етнографічної комісії ВУАН входили відомі вчені-дослідники Північно-Дніпровського Лівобережжя Є. Рихлік, М. Рудинський. Участь у роботі комісії брали І. Галюн, Л. Дінцес, М. Макаренко. Члени комісії планували та очолювали проведення науково-дослідної роботи на місцях, інструктували музейників щодо створення етнографічних відділів. Але головна увага Етнографічної комісії була зосереджена на залученні до наукових пошуків місцевих працівників освіти та культури. Протягом 1925 р. комісія поширила понад 6000 примірників програм та інструкцій щодо збирання, збереження і вивчення етнографічних матеріалів. Місцеві музеї стали осередками народознавчої діяльності, займаючись збиранням та популяризацією кращих зразків народної творчості. Систематичний зв'язок з Етнографічною комісією підтримували керівники місцевих музеїв П. Бугославський (Воронізький музей місцевого краю), Ю. Виноградський (Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей), О. Поплавський (Конотопський округовий музей ім. О.М.Лазаревського), Н. Онацький (Сумський художньо-історичний музей).

Одним з перших у регіоні до збирання етнографічного матеріалу приступив Роменський музей мистецтва, науки та промисловості (зав. музеєм

М. Семенчик) [1]. У січні 1923 р. етнографічний відділ музею налічував 123 експонати (побутові речі, національний одяг, зразки української вишивки). Суттєве поповнення етнографічної колекції музею відбулося того ж таки року, коли після ліквідації роменської «Просвіти» до музею було передано глиняний посуд, рушники, книги – загалом 145 предметів [2]. У 1927 р. за дорученням Етнографічної комісії у складі Роменської етнографічної експедиції працював І. Галюн. Наступного року він опублікував статтю «Нові кобзарські пісні» за результатами досліджень у с. Лютенках Гадяцького району [3]. Наступного року до Етнографічної комісії ВУАН він надав рукописи статей – «Пережитки чумацтва на Роменщині» «Етнографічна мандрівка по Роменщині та Гадяччині влітку 1926 року», «Матеріали до народно-побутового словника Роменщини» [4].

У 1921 р. в Лохвицькому музеї (зав. музеєм Т. Крестовський) був створений відділ українського народного мистецтва (зібрання картин місцевих художників Журавльова та Сластьона) та кустарного виробництва [5].

Відповідним чином відреагувала Чернігівська губполітпросвіта на проголошену XII з'їздом РКП(б) у квітні 1923 р. політику українізації. В плані роботи на 1924 р. губполітпросвіта намітила створення в музеях відділів, де було б «скупчено все, що торкається до України та її культури» [6]. У середині 20-х рр. етнографічний відділ існував у Сосницькому історико-археологічному та етнографічному музеї [7]. Завідувач музею Ю. Виноградський організовував фольклорно-етнографічні експедиції. За результатами досліджень наприкінці 20-х рр. Ю. Виноградський опублікував кілька статей в академічних журналах – «Марія Дорошиха», «Кобзар П. Куліш» [8]. На розгляд Етнографічної комісії ВУАН очільником музею були також подані статті «Павло Кияниця – оповідач про старовину», «Говірка м. Сосниці та деякі відомості про говірки сіл сусідніх районів», «Сосницький співак Антон Матюшенко та його репертуар», «Уламки поганського світогляду: вірування населення в надприродну силу води, заговори» [9]. Етнографічну колекцію музею складали старовинні козацькі люльки, глиняний посуд, різьблені ковшики – «михайлики», вулики, українські килими та скатертини [10].

У 1923-1924 рр. при Остерському музеї існував етнографічний підвідділ історико-археологічного відділу, у якому були представлені 46 експонатів. Наступного року кількість експонатів значно зростає (103 предмети). Етнографічний відділ став самостійною структурною одиницею музею [11]. Завідувач музею

А. Розанов разом з членами Краєзнавчого товариства збирав фольклорні та етнографічні матеріали, поповнював колекцію українським народним одягом, характерними предметами побуту, різьбленими речами, які представляли знамениту остерську школу майстрів Підліських [12]. Члени товариства вивчали орнаментику національного одягу і традиції народної архітектури [13].

Цікаві пам'ятки експонувались у складі історико-етнографічних відділів Ніжинського та Конотопського округових музеїв. Фольклористичні дослідження Ніжинської округи проводились ще до об'єднання музею НІНО та музею історії мистецтва та етнографії, створеного на початку 20-х рр. В. Лесючевським. Аспірант професора О.С.Грузинського (на той час завідувача музею НІНО) – В. Михальський вивчав рукописні пам'ятки XVII-XVIII ст. з метою дослідження місцевих діалектів [14]. Співробітники Ніжинського окружного музею зібрили інструменти майстрів-золотарів, традиційний для регіону гончарний посуд та глиняні іграшки [15]. Значну частину етнографічної колекції склали пам'ятки, пов'язані з перебуванням у Ніжині родини Даміана де ля Фліза (портрети, малюнки) та речі, що характеризували побут купецького середовища [16]. Етнографічна збірка Конотопського музею складалась зі случьких поясів з клеймами майстрів, цехових прапорів, зразків гаптарства, тканин та одвірка, датованого 1700 роком [17].

Систематичні етнографічні дослідження проводив Сумський художньо-історичний музей. У своїй збірці музей мав вироби з українського гутного скла (понад 800 од. зб.), колекцію порцеляни українських фабрик (Волокитине, Корець, Баранівка, Городниця, Поскочино, Ніборов), українські килими кінця XVII – початку XIX ст., старовинні вишивки золотом і сріблом (300 од. зб.), близько 400 зразків художнього різьбярства, старовинну козацьку зброю (58 од. зб.), случькі пояси [18]. Результатом наукового вивчення колекції етнографічних старожитностей стала серія публікацій директора музею Н. Онацького «Українська порцеляна», «Українське гутне скло», «Межигірський фаянс» [19] та співробітниці музею Н. Столбіної. Мистецтвознавець за фахом, вона у 1931 р. надрукувала брошури «Чужоземна порцеляна» та «Російська порцеляна» [20].

У середині 20-х рр. Лебединський художньо-історичний музей (зав. музеєм Б. Руднев) презентував етнографічну колекцію, поділивши її на відділи українського різьбярства, українських килимів, старовинної зброї, українського художнього лиття та виробів прикладного мистецтва. Основу колекції склали конфісковані у поміщицьких маєтках графів Капністів, Анненкових, Красовських, Кучерявих, Сбітневих речей образотворчого та ужиткового

мистецтва [21].

Пошукову роботу Новгород-Сіверського музею в галузі фольклористики засвідчує стаття його першого директора, професора І.Абрамова «Краєведи – самоучки», яка розповідала про старожила Вороніжа Д. Макаренка – носія місцевого фольклору. Його пам'ять зберігала значну кількість легенд та переказів, пов'язаних з історією краю [22].

Наприкінці 20-х рр. Прилуцький музей володів значною етнографічною колекцією, що була зібрана під час експедиції студентським краєзнавчим гуртком, який діяв при музеї під керівництвом Є. Хоменка. До колекції входили зразки старовинного різьбярства (картинні рами, сволоки та меблі XVIII ст.), килими, рушники та плахти, сільськогосподарське знаряддя [23]. Завдяки зверненню до всіх краєлюбів взяти участь у збиранні «із усної народної духовної творчості – пісень, казок, прислів'їв, заговорів, забобонів, вірувань, чар, обрядів, засобів народної медицини і таке інше», зібрана була значна кількість фольклорного матеріалу. Керівник експедиції написав статтю про перебування Т. Шевченка на Прилуччині [24].

У 1928 р. Глухівський окружний музей провів етнографічні розвідки у селах Чернецьке та Марчихина Буда з метою вивчення традиційних кустарних промислів (бондарі, колісники, виготовлення мотузок). Співробітники музею вивчали також матеріали крайового архіву з історії кустарних промислів на Глухівщині [25].

Місцеві музеї залучали до збирання етнографічних матеріалів учнів шкіл міст Путивля, Прилук, Остра, сіл Вейсбахівки та Березного [26].

Одже, з середини 20-х рр. народознавчі дослідження місцевих музеїв регіону набувають систематичного, планового характеру. Кожен місцевий музей мав у структурі своїх експозицій етнографічні відділи. Завдяки невтомній праці місцевих науковців та краєлюбів збірки цих відділів постійно збільшувались і були переконливим свідченням у царині регіональних народознавчих досліджень.

Посилання

1. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. Р-6434, оп. 1, спр. 2, арк. 11, 11 зв.
2. Там само, ф. Р-5601, оп. 1, спр. 30, арк. 11, 42, 42 зв.
3. Галюн І. Нові кобзарські пісні // Етнографічний вісник. – К., 1928. – Кн. 7. – С. 54-59.
4. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського (далі – ІМФЕ), ф. 1-4, спр. 261, арк. 1-35; спр. 346, арк. 1-5.
5. ДАСО, ф. Р-5601, оп. 1, спр. 30, арк. 19 зв., 20.
6. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-593, оп. 1, спр. 1746, арк. 5.
7. Там само, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1862, арк. 289.
8. Збірник історико-географічної комісії УАН. – К., 1927. Етнографічний вісник УАН. – К., 1927. – Кн. III. Чернігів та Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928.
9. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО), ф. 166, оп. 8, спр. 443, арк. 104-107; оп. 12, т. 1, спр. 1140, арк. 2-3

10. Український музей. – К., 1927. – Збірник 1. – С. 252.
11. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. Р-598, оп. 1, спр. 666, арк. 21; ДАЧО, ф. Р-600, оп. 1, спр. 796, арк. 3.
12. ЦДАВО, ф. 166, оп. 8, спр. 443, арк. 186. Добробоженко О. Експонати розповідають // Науково-практична конференція з нагоди 100-річного ювілею Остерського краєзнавчого музею. Збірник наукових праць та публікацій. – Остер. – 2008. – С. 76.
13. Скрипник Г. Етнографічні музеї України: Становлення і розвиток. – К.: Наукова думка. – 1998. – С. 141.
14. Известия Нежинского общественного комитета. – 1917. – 2августа.
15. Ніжинський музей імені М.В.Гоголя // Глобус. – 1928. – № 19. – С. 303.
16. ВДАЧОН, ф. Р-6093, оп. 1, спр. 13, арк. 4.
17. Український музей. – К., 1927. – Збірник 1. – С. 255.
18. Український музей. – К., 1927. – Збірник 1. – С. 239-240.
19. ЦДАВО, ф. 166, оп. 8, спр. 443, арк. 210.
20. Там само, ф. 166, оп. 8, спр. 443, арк. 211.
21. Лебединський художній музей // Культура. Історія. Традиції. – 2005, № 7. – С. 14.
22. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, ф. X, № 4744, арк. 1-5.
23. Бюлетень Прилуцького окружного музею. – Прилука, 1928. – № 1. С – 5, 8.
24. Хоменко Є. Шевченко на Прилуччині // Бюлетень Прилуцького окружного музею. – Прилука, 1928. – № 1. С – 9-22.
25. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 8, спр. 443, арк. 53.
26. ІМФЕ, ф. 1-1, спр. 40, арк. 15, 18, 40, 49.

Дмитренко Н.М. Народноведческие исследования местных музеев Северо-Днепровского Левобережья в 20-х – начале 30-х гг. XX в.

В статье освещены основные направления исследований и достижения местных музеев региона в области этнографии. Дана короткая характеристика этнографических музейных коллекций.

Ключевые слова: местные музеи, этнографический отдел, кустарные промыслы, фольклор.

Dmytrenko N.M. Ethnological analysis of the local museums of the Northern Dnieper Left-Bank Ukraine in the 20s – the beginning of the 30s years of the XX-th century

The article describes the main directions of the analysis and achievements of the local regional museums in the sphere of ethnography. A short characteristic of the ethnographic museum collections is given.

Key words: the local museums, an ethnographic department, a handcraft industry, a folklore.

11.03.2013 р.

УДК 908(477):069.01 Часовніков «192/193»

С.Й. Татаринюв

«ГЛУХІВЕЦЬ» І.А. ЧАСОВНИКОВ У АРТЕМІВСЬКОМУ ОКРУЖНОМУ МУЗЕЇ У 20-30-х РОКАХ

Вперше досліджено створення земського музею у Бахмуті, діяльність вихідця з Глухова І.А. Часовнікова у 1924-1938 роках на чолі Артемівського музею.

Ключові слова: музей, експонати, екскурсанти

Питання історії музейної справи на Донеччині практично не вивчалось, адже більшість музеїв були створені у другій половині ХХ ст. як «народні», «громадські», і вони відображали тільки «радянський період».

Джерельна база проблеми дуже мізерна. Окремі документи розпорошені у Державному архіві органів вищої влади України та Донецькому обласному архіві. Дослідження носили краєзнавчий (аматорський) або популяризаторський характер.

На фоні сучасного досить активного дослідження історії музейної справи в Україні актуальним стає вивчення витоків музейної справи на Донеччині, ролі особистостей-подвижників.

З початку ХХ ст. земські установи Катеринославської губернії почали працювати над удосконаленням учбово-виховного процесу через створення мережі «шкільних музеїв» у кожному повіті. В 1909 р. у Маріуполі та Бахмуті з'явилися перші музейні заклади [9, 136].

Земський музей у Бахмуті знаходився в будівлі Земської Управи. Ним завідував Г.О. Філь. У 1911 р. в «Народній газеті Бахмутського земства» він писав, що «шкільний музей з експонатами, картами, посібниками для вчителів суміщений з бібліотекою службовців земства» [6].

Відомо, що в 1913 р. у Бахмутському повіті на музеї, що знаходились у волосних селах, виділялося 116 руб. на рік, на придбання експонатів – 100 руб. У 1915 р. ця сума була збільшена до 660 руб. [5, 96].

«Поодинокі та групами, під керівництвом учителя школярі проводили систематичні заняття у музеї». Екскурсії проводили завідувачі музеями. Музейні працівники за два тижні до закінчення учбового року виїжджали з окремими експонатами до шкіл [6].

У губернії в 1915 р. земство скликало «особливу нараду завідуючих музеями і досвідчених осіб», що було першим зібранням краєзнавців. Губернське земство розробило «Інструкцію завідуючим земськими районними музеями», відповідно до якої завідуючий музеєм вів наступні книги: інвентарну (для експонатів), прибутково-видаткову (для грошей і матеріалів), реєстраційну, куди «відвідувачі заносили свої враження і побажання». Щодня він мав робити облік відвідувачів, складати до 5